

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Former Yugoslavia Witnesses
Documentation Project
Macedonia

ИНТЕРВЈУ СО НАТАЛИЈА ИВАНОВА

Интервјуист: Добар ден.

Сведок: Добар ден.

Интервјуист: Во благодарам што се согласивте да се сретнете со нас и да ги кажете Вашите сеќавања за потребите на проектот на Музејот на Холокаустот од Вашингтон. Ве молам, кое е вашето име и презиме?

Сведок: Јас се викам Наталија Иванова, по маж, иначе по татко исто Иван Јевтушенко.

Интервјуист: Кога и каде сте родена?

Сведок: Родена самво град Штип, на 2 јануар 1927 година.

Интервјуист: Моите колеги беа во Вашиот дом пред три месеци и направија со Вас едно подготвително интервју, денес сме дојдени тука со професионална видео опрема да го реализираме ова интервју за потребите на Музејот на Холокаустот од Вашингтон. За почеток, Ве молам кажетеми каков беше начинот на живот во Штип пред Втората светска војна?

Сведок: Пред Втората светска војна претежно занимањата, занимањето на Штип беше истиот што и земјоделски град, и претежно земјоделе се занимаваа сите, индивидуално секој, имаше секој по некое лојзе или нива, и одеја на жетва, жнееја, собираа жито, така се некако живееја со житото кога ќе го собереја летото, зимото не одеја никаде на работа. И се јавуваа на тезги доле на главниот град кај мостот, мислам на местото на градот каде е центаро и секој што му требаше работник доаѓаше и зимаше, работник за надница, коаа лојзе и така. Многу малку имаше трговци во градот и приватни занатчии. Приватни занатчии имаше шапкари кои правеа капи, а трговци на текстил претежно беа Евреите, они имаа доста дукани и држеа а целата продажба на материјалот за облекло, било пто, штофове, басми, шо ти ја знам. Ретко кој, тука беше две-три фамилии, прочуени, кои исто така се занимаваа со трговија на манифактура, мислам на трговија на готови облекла, на материјали за облекла.

Интервјуист: Овие две-три фамилии беа еврејски или македонски фамилии коишто ги спомнавте за трговија?

Сведок: За трговија претежно беа наши Македонци, меѓутоа тоабеа некои повозрасни луѓе кои наследуваа од своите родители или па децата исто така им стануваа наследници, имавме добри шустери, мислам за обувки да прават, прочуени два мајстора, кои долго време се

занимаваа со правење на чевли. Иначе други посебно занимања не знам. Фабрика немаше, имавме електро централа, триесет и четврта година беше направена, држеше а еден приватен наш Македонец, и ретко кои од куќите кои беа осветлени триесет и четврта година претежно работеа на газија или ламбички мизерни, меѓутоа Евреите беа доста снабдени, имаше и меѓу нив, ми се чине, не големи трговци, шо би можда било како у Скопје. Некои ситни продавци, добро услужливи, кога ќе влезеш у дуќанот гледат да не те испуштат, да ти продадат, таков утисак имам како дете.

Интервјуист: Ми ги спомнавте Евреите и Македонците. Кои националности живејат во градот Штип?

Сведок: Па претежно Македонци, многу мал број Евреи, а повеќе муслиманско население, Турци. Турците некаде нагло почнаа да се иселуват, некаде, ако не се лажам пеесет и втора година, со барање да ја напуштат Македонија, меѓутоа, да не зборам, девесто и дванајста година кога било Јурието, левата страна на Отиња е била населена исклучиво со муслиманско население, додека десната страна на Отиња беше со христијанско население затоа што ако погледнете црквите се се на оваа страна направени, после и џамии, текиња, Башаир теќе, Кар теќе, сите тие, исто така, џамија има една срушена, па има едно друго теќе кое имаше дервиши внатре. Така да девесто и дванајста година се иселуваат Турците, нагло ги продаваат своите куќи на нашите христијани и градот ни беше со куќите направени, оставени од Турците, претежно со градби со материјал од кал, слама, дашчички, не онаа цврста градба, тули и што ти знам ја. Тоа е некаде се девесто дванајста, девесто тринајста година.

Временски код: 5: 45

Интервјуист: Ми кажавте дека имаше Евреи коишто беа трговци во Штип. Се сеќавате на нивните презимиња? Да речеме кои фамилии се бавеа со трговија?

Сведок: На кои фамилии мислите? Од муслиманско население?

Интервјуист: Не. Од Евреите.

Сведок: Од Евреите јас знам дека мојот сопруг работеше, имаше школски другар, они држеа печатница и книговезница, и трговија. Не, книжарница, штампарија и книговезница. Он одеше, беше многу близок другар с'с, дали се викаше Сион не можам да се сетам, мојот сопруг беше постар четири години од мене, а јас бев по така, не многу, не ме пуштаа многу да се двијам низ градот и не ги знам многу работите, меѓутоа сум слушала од него дека се

многу добри и дека са го прифанале како свое дете, сиромашко дете, го училе занат за штампар, дури едно време кога се отвори тука штампарница он е одил да помага, иако беше ученик, и како студент.

Интервјуист: Дали Вие лично имете одено во таа печатница?

Сведок: Ја лично не, ја ќе ви кажам зашто понатака не сам одила многу. Ако треба и сега ќе го поменам. Ама сакате повеќе за градот да се говори.

Интервјуист: Сега ќе тргнеме во таа насока. Кажете ми, дали Евреите во Штип живејат концентрирани во некој дел од градот или живејат на повеќе места?

Сведок: Па они беа претежно сконцентрисани на едно место, да го речам како гето, лошо да не се изразам, доле некаде таму им беше и Авала го викаме ние, ајде синагогата. Околе синагогата, таму беа. Или нашата црква сега што е, тај дел на градот беше на Евреите, меѓутоа имаше и некои фамилии кои поради тоа што немаа сопствени куќи или одеја под ќирија, ама не се многу бркаа со Македонци, претежно беа сами, а друштво сакаа со нас Македонци. Имаше доста пријатели, и ние како ученички имавме доста сокласнички со кои се дружевме. Така да доста пријатни беа, али срклив народ можам да речам. Некако не се осекаа сигурни во друштво, во туѓата земја, така ми се чинеше што оставаа утисак.

Интервјуист: Вие имавте соученички, сокласнички коишто беа од еврејско потекло?

Сведок: Да. Имав една ученичка, сокласничка, Сара се викаше. Симпатично девојченце, многу дружељубива, многу стрплива, аа, тоа беше прва година гимназија, втора година гимназија, а понатака ја не можам да се сетам што стана со неа. Ја некако четиријесет и втора, четиријесет и трета година малку напуштих го Штип, две години отидовме у Куманово, тамо бев ученичка, така да не знам што се случи. Четиријесет и трета дојдов за време на, у моментот кога Евреите веќе ги собираа у градот, и после тоа веќе имам се доживеано што им се прави за време на иселувањето.

Интервјуист: Кажете ми...

Сведок: Не иселувањето, туку протерувањето.

Интервјуист: Овој период пред Втората светска војна да започне, одевте ли често во еврејското маало?

Сведок: Таму беше на мене училиштето, кај сегашната црква имаше училиште, се викаше, едната црква се вика Свети Аранѓел погоре, а другата се вика Свети Никола. Учевме во Свети Никола и сакавме, нејќевме минавме или поред синагогата или миневме, минавме од

другата страна. Обавезно у маалото на Евреите, тамо беа претежно Евреи населени, меѓутоа, да ви речам, можда лошо, но искрено родителите плашеа не да минеме низ еврејското маало, за шо не знам.

Интервјуист: Вашите родители или општо?

Сведок: Општо, општо беше тај утисак во градот,

Интервјуист: Што Ви кажуваа/ Зошто не смеевте да одите?

Сведок: А можда и друго. Моите беа многу сркливи да ме пуштат мала сама да одам, и ме плашеа немој да улезеш у тај дуќан, у вај дуќан, повеќето мајка ми, меѓутоа мајка ми одила е у еврејско маало, имаше една шнајдерка, ах, Жана ако не се викаше, многу убаво шиеше, и таму шиевме и сам одила у тоа маало. Кај Сара исто така сам одила, меѓутоа се у пратња со мајка ми.

Временски код: 10:10

Интервјуист: Сте оделе кај Сара дома, во нејзината куќа?

Сведок: Да. Да. Само еднаш или два пати, иначе не. Бев многу ограничена од страна на родителите да не се движам низ градот. Имаше разлог за што. Ја сам по потекло малко Рускиња и имав еден дедо кој сакаше да ме граба и затоа не ме пуштаа, вака кажано интимно тука, така да не ме пуштаа многу сама да бидам пошто тоа беше и страх на мојте родители да не одам никаде сама.

Интервјуист: Кај Жана, госпоѓата која била шнајдерка, одевте исто и кај неа дома?

Сведок: Да, на проба, материјалот додека не се однесе на мерка, имавме и материјал оставено нив кога ги протераа од Штип, кога ги собраа во камиони да ги носат, мојот материјал за школската униформа, еден убав штоф, беше оставен кај неа на шиене, и кога веќе Бугарите дојдоа тогаш, во бугарско време, кога дојдоа Бугарите, Македонци земаа се шо имаше материјали изнесени од куќите, и ги изнесоа на јавна продажба или да се јават секој шо има свое, да си го земе. За среќа, Жана го ставила, ги ставила сите материјали кои треба да се шијат со име и презиме чие е. И кога се дадеа овие објава, секој да се јаве дали има нешто побарување од страна на Евреите, мајка ми отиде да види дали штофот стое, јас не бев присутна, отиде и со име и презиме материјалот го нашла и и го дале без секаквипари давање, дојде дома и донесе го материјалот. Значи уредна женска, која се си спаковала чие е, што е.

Интервјуист: Кажете ми, значи вака како што гледам, од една страна имало дружење помеѓу Македонците и Евреите, меѓутоа со некаква граница, да речеме. Кога Ви велеа да не одите во еврејското маало, зошто? Дали Ви кажуваа нешто?

Сведок: Знаете што. Мене лично ми викаа дека Евреите наводно, можда е тука верата у прашање, христијанска и нивната вера, мада читајќи ја Библијата сега повозрасна ја читам, да има многу сличности. Имиња Сара, на пример ние имаме Сара у христијанството, да не зборам многу, да не навлегувам. Некако се поделила верата тука, е сега дали тоа останало да се отцепат едни од други, ќе ми викаа немој, особено пред Велигден, да одиш они се причестуваат како ние што се причестуваме и земаме божји благослов со вино, они зимат со наша крв. И викаат ќе те стават у една каца и ќе тражат да се избавеш од кацата, а, ах, борејќи се да излезеш од кацата ќе тече крв од тебе и они ќе се причестат со твојата крв. Така беше некако можда и намерно речено, да створат еден, една омраза спрема Евреите, мене ми се чине тоа е како, затоа што имаше шпиони, ако не се лажам од страна на Германците пуштени, така да можда се стварала некаква фама за време на Краљевина Југославија, да се ствара омраза меѓу нашето население и нивното. Меѓутоа, ќе потенцирам, дека навистина беа срдкливи и добри другари. Ако си сиромав, ако сакаш ќе ти помогнат. Тоа го знам.

Интервјуист: Ми споменавте дека со Вашата мајка одевте во некои еврејски дуќани да купувате.

Сведок: Да, да, да.

Интервјуист: Освен тоа, дали купувавте нешто на улица од одредени еврејски продавачи?

Сведок: Не, не. Само еврејски семки.

Интервјуист: Еврејски семки купувавте?

Сведок: Да, да, и многу ги обожаваме и до ден денеска. Тоа е еврејска семка од себселија или кајсија семката, се крше, обарува се, станува бела, преварува се во неколку води, знамго јас исто така занатот од Евреите, стане горчливоста отпадне сета и се после печат и се многу вкусни. И сите ги купуваа. Имаше еден се сеќавам у плаво нешто носеше, како антерија, а беше инвалид со едната нога и обавезно пред црквата кога ќе излезевме децата од школо обавезно си купевме еврејски семки, многу ги сакам.

Интервјуист: Човекот што...

Сведок: Тука не ми бранеа да купувам.

Интервјуист: Човекот беше Евреин?

Сведок: Молим?

Интервјуист: Човекот кој што продаваше беше Евреин?

Сведок: Да, Евреин, еврејски семки Евреи ги продаваа. После нашите ги правеа.

Интервјуист: Се сеќавате на...

Сведок: Мислам дека тој занат е од нив.

Интервјуист: На неговото име се сеќавате?

Сведок: Не можам да се сетам, не можам да се сетам, не. Ја сам била, тоа е тријес деветта, четиријеста, четиријеспва година, па четиријес втора, четиријес трета отсуствував, така да баш имав слушано повеќе отколку доживувано. Меѓутоа имам свое мислење за тоа, за нив. Тоа е вкоренето у мене и не можам да го избришам некој збор дали е овака или онака. Имам убаво мишлење за Евреите. До ден денеска.

Временски код: 15:15

Интервјуист: Кажете ми, се сеќавате ли на моментот кога германската војска влегува во Штип?

Сведок: Да. Тај ден ние дојдоме од Куманово, селевме се затоа пто татко ми се занимаваше со партизнаството, бев,е у Матејче и...

Интервјуист: Не, не. Јас Ве прашувам за четириесет и прва година кога доаѓаат Германците во Штип.

Сведок: Е, да. Бев јас тука присутна за бомбардирањето, за четиријесет и прва, четиријесет и втора, четиријес трета бев у Куманово.

Интервјуист: Дали ги видовте германските војници кога влегоа во Штип?

Сведок: Да, бев тука. Тука бев. И низ нашата улица улеваа, па да ви кажам ние Македонците сме многу, како да кажам, превртливи. Еее, кога дојдоа Германците кога почнаа раци да дигаат Хајл Хитлер, еее, види ги Германците ослободија не, што ти ја знам, ние сме продадена душа.

Интервјуист: Значи сакате да кажете дека Македонците...

Сведок: Вртевме ги капите каде дува ветерот.

Интервјуист: Македонското население излезе да ги поздрави германските војници на улиците?

Сведок: Да, излегоа пуно, да. Особено жените и децата, тие највише. Партизаните не, овие кои беа симпатизери на комунизамо не.

Интервјуист: И Вие бевте исто на улицата?

Сведок: Не, јас... Слабо ме пуштаа мене на улица. Така бев на вратата. И поминаа по мојта улица. Меѓутоа сите дигаа и јас дигнав рака. Мада не бев свесна што е, ха ха ха. Хаил Хитлер, Хајл Хитлер. И цар Борис чекаме го, ха ха ха.

Интервјуист: Го видовте кога дојде во Штип?

Сведок: Кој? Цар Борис?

Интервјуист: Цар Борис.

Сведок: Па како не.

Интервјуист: Бевте надвор, исто на улица или од вратата го гледавте?

Сведок: Јас излегов малку на споменико на овај Јосиф Ковачев, споменико ни е до нас, тачно над куќата и излегов таму и гледам цар Борис кога дојде со отворена кола и сите носеа и подароци, Ново село особено. Новоселци се страшни у тај поглед, ха ха ха. Менат и капите, али имат и доста борци.

Интервјуист: А кажете ми, дали Германците долго време се задржаа во Штип?

Сведок: Германците, хм, кога дојдоа четиријесет и прва година, а си отидоа некаде, ако не се лажам, а, на осми ноември е Штип ослободен, значи последните Германци се истеглија на осми ноември четиријесет и четврта година.

Интервјуист: Не, јас Ве прашувам кога пристигнуваа четириесет и прва година, дали после нив доаѓа некоја друга војска исто во Штип?

Сведок: Па Бугари дојдоа. Бугарската војска дојде.

Интервјуист: Вие ги видовте кога пристигнаа?

Сведок: Не, не ги дочекав јас. Цар Борис го дочекав, војската не. Како војска не, а цар Борис да.

Интервјуист: Дали германската и бугарската војска се разликуваа?

Сведок: Па ја мислам дека Германците носеа позатворена униформа, некаде претежно на плаво, што јас знам, додека Бугарите носеа нешто измеѓу жолто и кафено, доколку сесеќавам, многу војски поминаа, па троа плаво, па не знам шо, па мажот ми како партизанин, па не можам да се сетам.

Интервјуист: Кога дојдоа Германците или Бугарите, значи на самиот почеток, дали вршеа некаков терор врз еврејското население?

Сведок: Да. Евреите имаа страшен страв од нив. Беа подготвени за тоа да го доживеат. Они носеа и беџове, и носеа траки мислам, сега не можам да се сетам, али знам дека обележија дека се Евреи, да. Беа ограничени. Ја не можам дали Сара доаѓаше на школо не можам да се сетам, трета или четврта година. Трета и четврта, да, петти, шести, седми и осми завршив тука, трета и четврта година мислам дека бев во Штип. Триес деветаа, четиријеста, четиријес прва и четиријес друга, точно да, да.

Интервјуист: Што за Вас значеше доаѓањето на бугарската војска, значи како населението, што се промени во начинот на живот на населението?

Сведок: Па да ви кажам бидејќи Штип е наклонет повеќе кон Бугарија и слушајќи, слушајќи ги постарите, дедо ми, другите, по беа симпатизери, поголеми према Бугарите, отколку спрема Србите. Од Србите осеќаа како некој притисок, додека од Бугарите очекуваа многу. Но, кога Бугарите дојдоа доживеаја многу страшно разочарување. Јас имав еден комшија, неговата ќерка беше жена многу блиски со нас, и он е лично расправал како Бугарите кога дошле тука ни даваа нарјав. Тоа го знам. Леб ограничен, Нарјат ќе ти дадат толку шеќер, толку сапун, не даваат повеќе од оноа. Живееше се многу лошо. Меѓутоа, ние празнуваме еден празник наречен Прочка, на кој младите одеа да тражат простување од постарите, и обратно постарите од помладите, и имаше традиција да се праве баклава. Тај човек беше ополченец, тај ополченец, не знам каква војска е тоа, меѓутоа борбата е била меѓу Србите и Бугарите, и он е бил како некој херор, некој херој, со медали, шо ти ја знам, и е бил симпатизер на Бугарите и е очекувал од Бугарите некое признание. И кога е потражил сега да му дадат шеќер на населението у Штип бидејќи има традиција повеќе да се праве таа баклава, а тој шо е главниот на трговијата, односно како го викаа, е заборавив, да речам дека е, добро, тој е бил главен за распоред на стоката сета на како кој треба да добие и што ти ја знам и он, како градоначалник да речам со еден збор, да речам, они имаа друго име, не можам да се сетам точно кое, да го наречам градоначалник. Идат кај него и молет на секоја една фамилија да даде барем по едно кило шеќер повеќе да можат да ја задржат таа традиција исклучиво само на христијанското население. Меѓутоа он рекол не може, ние имаме определено озгоре толку и толку шеќер добиваме и толку ќе ви дадеме, нема за баклава. Они са отишле четири души ми се чини. И се согласиле, нема, нема. Добро.

Меѓутоа се договориле сите четворица сега ќе идеме ние кај него да видиме, а некој подрекал жена му меси баклава. И они рекле сега ќе одиме ние на Прочка да видиме има ли баклава. И отидат кај него на Прочка и погледат баклава. Викат за тебе имало, за тебе има нарјат, за нас нема. И земат, истурат ја баклавата, и тогај значи, нејќат да чујат за Бугарите. Ха ха ха. Е тоа е еден доживљај кој го знам.

Временски код: 22:16

Интервјуист: А кажете ми, дали Вие имате видено, значи пред депортацијата на Евреите, бугарски војник или некој Македонец од Штип којшто физички нападнал некој Евреин

Сведок: Не можам да се сетам за таков напад, не. Не, штипјани се држеа за Евреите, дури некои имаа корист од Евреите, особено наши трговци и трговците Евреи имаа некој, некоја своја, свој договор едноставно да не си ометат у трговијата, натпревар некој шо ти ја знам, конкуренција некоја мојта стока поефтина, имаа некои контакти, така да не сум чула да е избиле некое недоразбирање, или некои кавги или нешто сос Бугарите да е имало. Авнатре дома дали са ги тепале или не, тоа не знам, не сам ни чула. Дали са некаква тортура вршила не знам.

Интервјуист: Дали кога дојде бугарската и германската војска, дали имаше некакво ограбување на имотите на Евреите?

Сведок: О, како не, како не.

Интервјуист: Меѓутоа кога пристигна војската.

Сведок: Да, да, да, да, да. Беше јамата го викаа тоа, да. Тоа беше нагло, значи нагло разбивање не само на Евреите туку и на нашите христијански дуќани се разбиваа. На Бата кондурите што е, на мануфактури разни, тоа беше пљачка огромна.

Интервјуист: Кој?

Сведок: Па нашиот, христијанскиот народ во Штип. Ја мислам дека вероватно и овие, муслиманите, не са биле толку грабежливи да грабат колку нашите што са биле.

Интервјуист: Вие видовте со сопствени очи?

Сведок: Ја сакав да одам, не ме пуштија. А гледав вреќи како носат, а мајка ми вика тие се сиромашки и сиромашки ќе останат. Остави ги. И после се чу дека кој лев кондур земал, кој деснио кондур земал, јас и викам па пушти ме и мене, јас ќе немам што да облечам. Не те пуштам, седи дома, гледај сега. И стоев на вратата, на портата и гледав како носат. Дури и има една која е отишла да зима шеќер. И гледа една вреќа цела, не може да ја дигне. И вика

чичо ај подигни ми ја вреќичката да живее слободата. Тоа во Штип го знае, и колку кој постар штипјанец да питате ќе ви каже да, да, имаше такво нешто една то викаше подигни ми чичо вреќата, да живее јамата. Да, имаше јама.

Интервјуист: Така. А што носеа луѓето? Овие што ги гледавте дека носат, значи освен вреќи имаа и облека носе со нив. Што носеа?

Сведок: Па се што грабнаа. Еве ви викам, у Бата улегле, кој земал десниот чевел, кој земал левиот чевел. Па кога отишле дома ништо не спарено. Важно носат. Сапунчиња еден, викам дај ми едно сапунче, е тоа ми даде. Елида сапунче, толку многу убав сапун, имаше и мирис, собата ми мирисаше убаво. Е тоа го имам земено од јамата. Сапунче Елида, ха, ха, ха. Да носеа ги тие вреќите, друго не знам. Сум сакала да ме пуштат, не ме пуштиле. Да идам да грабам.

Временски код: 25: 10

Интервјуист: Која година заминавте од Штип?

Сведок: Која година?

Интервјуист: Да. Ми рековте дека отидовте во Куманово. Која година?

Сведок: Па. четиријес друга, четиријес трета. Тука некаде.

Интервјуист: Се сеќавате ли пред да заминете во Куманово Евреите во градот имаа некакво обележје?

Сведок: Да, да, имаа. Точно. Имаа, да.

Интервјуист: Уште пред да заминете?

Сведок: Да, имаа, да. Имаа и страв, имаа и голем страв имаа. Точно. Ми се чине дека тука сара и не доваѓаше на школо. ако не се лажам. Не можам да се сетам сега. Имаа страв, живеела во страв. Точно, да, еден ден викаше дека можеби веќе нема да се видиме. Можеби е кај нас судбината многу лоша. они слушаа Лондон највише вести, точно, и има еден виц, незгоден е да го кажам, Лондра, Лондра, Лондра, Лондра, не го викаа Лондон, него Лондра. Еден Евреин кој постојано знае се што може да се случи. Така кај нив имаше една фама, страв, една несигурност за нивниот живот. Точно е тоа. Дури тражеа, дури тражеа луѓе кои можеа дел од своето имање, од своето богатство, од своите пари да ги остават со намена ако е сигурен да ги остават, а кога ќе се вратат да си ги земат. Дали има такви некои не знам.

Интервјуист: Во Вашата куќа дојде некој да понуди нешто такво?

Сведок: Не. Мајка ми беше вдовица, за жал никој не а понуди.

Интервјуист: А, кажете ми, Вие заминавте четириесет и втора година за Куманово. Зошто отидовте таму?

Сведок: Мојо окув, мајка ми се прежени, и мојо окув беше со служба тамо, го наместија зошто кумановци беа претежно, да ви кажам, партизани. Тука беа, тука повеќе беа кон Бугарите определени и имаше организација Браник. И у гимназијата тешко на онај кој не се запишеше у организацијата Браник. Денеска големи лица комунисти ретко кој се настапил јас сам комунист. Немаше кој не е у Браник. Меѓутоа тоа го немаше у Куманово. Ја не знам што е организација Браник, не сам била. Нити там ме тераа да отидам. Там беа искључиво оние кои дојдоа од Куманово како новоослободители и си организираа своја организација Браник. Меѓутоа кумановци не. Татко ми беше назначен у Матејче, ако сте чуле, у селото Матејче каде што сега се населени исклучиво со Шиптари, Албанци, тогаш беше пеесет посто, да речам, шеесет и седумдесет посто пироќани, Срби, а другите беа Албанци. Меѓутоа, кога стана војната, гледам што стана. Има прекрасен манастир. Татко ми одеше тамо и беше завлекол десет души во својата организација, меѓутоа, бидејќи знаеја дека мајка ми малку е наклонета према Бугарите, и живееше со еден учител тамо, како пријател доваѓаа кај татко ми и му речеа, беше комунист и он, и речеа му сели се оти ќе има блокада од Германците, ќе има стрелба. Ние ноќта у дванајсет сато се иселиме од Матејче, дојдоме тука у Штип точно на дено на депортацијата кога ги собираа Евреите, и татко ми бегал у Кочани, крил се, меѓутоа, не се скрил, фанаа го, отиде партизанин на трета македонска бригада, и манаа го на вратата на Марков манастир во борбата меѓу Бугарите и Германците, двете нозе му се опрештени и така е загинал.

Интервјуист: Кажете ми, се вративте, велите, дента пред да ги депортираат Евреите.

Сведок: Ние дента дојдоме, утредента раното веќе ги собираа.

Интервјуист: Вие утредента...

Сведок: Само не беме у нашата куќе, беме у куќата на тетка ми. Нашата куќе беше, тука е дадена под кирија, пред две години ја дадоме, па чекавме да се испразни и беме на улица Борко Левата ми се чине, зад стариот здравен дом, а имаше една еврејска куќа, подалеко од нив, таа ми се чине уште еврејска куќа стое. Дали е ееврејска куќа или државна куќа не можам да знам, а знам за нив кога са ги носиле, сос камион кога ги земаа, кога блокираа улицата, а ја како дете побркав, ме влечеа да не побркам оти стражарите бугарски велеа: Внатре, внатре, внатре! Така да не ни даваа да гледаме.

Интервјуист: Кажете ми, Вие спиевте и Ве разбуди од сон?

Сведок: Да, да. Не, па рано сабајле, да ви речам тука рано се легнуваше и рано се стануваше.

Интервјуист: Колку беше часот отприлика?

Сведок: Епа сега, не можам точно саато колку беше, меѓутоа станавме.

Интервјуист: Беше дење или ноќе?

Сведок: Молим?

Интервјуист: Дали беше ноќ или ден?

Сведок: Светло беше, али рано сабајле тоа е било. Затоа што најверојатно после не викаа на доручек, мене и сестра ми.

Интервјуист: Ве разбуди викотница од улицата или станавте сами?

Сведок: Од дома ги влечеа, изгледа у камиони.

Временски код: 30:00

Интервјуист: Вие спиевте, така, и Ве разбуди нешто од надвор од улицата или?

Сведок: Вероватно не дигаа голем шум, али тетка ми рано е станала оти е имала гости, па и мајка ми е станала, и така после децата станаме и почнаа да шушкат: Евреите ги дигат, Евреите ги дигат. Евреите, гледајте шо е. И тука побркаме, но бугарска војска не ни даде.

Интервјуист: Вие сакавте да излезете на улицата?

Сведок: Од вратата, од портата гледав. Не на улица, не не пуштија. Имеше војници бугарски кој ја блокираа улицата и никој жив не излезе. Никој апсолутно не излезе на улицата, сите од цамот гледаа.

Интервјуист: На кој јазик Ви се обрати бугарскиот војник?

Сведок: Па на бугарски. На бугарски јазик, не сам чула германски јазик. На бугарски јазик, двојица војници видов.

Интервјуист: Двајца?

Сведок: Да, тука некаде шо не тераа да улеземе. И после тоа ние се скриме.

Интервјуист: И што видовте на улицата?

Сведок: Па како ги товараа у камион.

Интервјуист: Видовте...

Сведок: Па жална, жалосна слика едноставно. Да се оделат од фамилијата, да се оделат од она кое сте стекнале години богатство. Имот. Што ви значи сега некојда дојде од дома да ви изнесе, така да излезам со ништо.

Интервјуист: Колку луѓе беа овие?

Сведок: Не ги броев искрено речено, знам дека ги влечеа и ги товарија у камион.

Интервјуист: А се однесуваа дрско кон нив? Како, дали физички ги удираа?

Сведок: Па знаете што, секаде може да има и жито и кокољ. Има и луѓе и нелуѓе. Можете да замислите. Некој кој е фанатик голем, друкче се однесува. Некој кој е од мајка роден што викаат нашите стари, подрукче се однесува спрема децата, меѓутоа и спрема возрасните. И до ден денеска го имаме тај почит некој. Имаше и така и така. Меѓутоа многу не гледав. Важно видов една слика која не можам да ми исчезне лесно спомените и од мојот доживљај кој сам го доживеала. Само чувај Боже на некој да му се случе тоа што им се случи на нив. Не само таа куќа, имамногу други места. Многу други трагедии.

Интервјуист: Дали и тоа сабајле ги имаа и тие ѕвезди, тие ознаки на себе? Ги носеа Евреите?

Сведок: Не ги видов да ги носеа.

Интервјуист: колку далеку стоевте од нив?

Сведок: Па да ви речам како од тука до улицата, ете тука сам јас, и тука дека е овај кафаната на, на, на грофот, тука некаде. Не беше раздаљина многу далеко.

Интервјуист: Отприлика педесетина метри, сто метри?

Сведок: Малку повеќе можда.

Интервјуист: Малку повеќе?

Сведок: Малку повеќе.

Интервјуист: Ги познававте Евреите?

Сведок: Не, ја Евреите не ги познавав, а тетка ми ги знаеше многу ибаво и живееше со нив. На заедничка чешма, тогај имаше заедничка чешма, никој немаше вода у куќите, него на чешмите се среќаваа и си правеа муабет. Евреите беа многу приступачен народ, многу приступачнен народ. И тетка ми е зборувала за тие жени, една фамилија ли са биле, две ли, дека са били свекрва и снаа, не знам.

Интервјуист: Како изгледаа? Како беа облечени?

Сведок: Кој?

Интервјуист: Евреите.

Сведок: А Евреите. Евреите пристојно си беа облечени. Пристојно се носеа.

Интервјуист: Кога ги качуваа во камионот Ве прашувам.

Сведок: Не можам сега во детали да ви кажам се како беше, јас мислам можете да замислите каква слика беше, детали ли ќе гледате? Грозна слика едноставно, влече го за раката да го каче во камионот.

Интервјуист: Носеа со себе некакви куфери?

Сведок: Плачат они, кукаат, викаат, знаат, се простуваат, знаат дека одат, јасно им беше дека ги водат. Свесни беа дека ги водат, дека ги депортираат, не у живот, него у смрт, јасно им беше на нив. И се простуваа од народот тука. Кои имали свои блиски така се викале: Ако се врнеме, дајте ни го. Ако не се врнеме нека е ваше. Што се давале, што се оставале,

Интервјуист: Носеа со себе нешто?

Сведок: Кои?

Интервјуист: Евреите.

Сведок: Ох, многу мала работа, многу мала. Па што може на брзина, ајде, ајде, ајде. Видат пушка, штикове, што ти ја знам, ножове, кај можат.

Интервјуист: И видовте како ги качија на камион и што се случи потоа?

Сведок: Па да.

Интервјуист: И камионот замина?

Сведок: Замина. Додуша јас не чекав до крај, мајка ми се исплаши и тетка ми, улезе внатре. А кога замина, не знам.

Интервјуист: Дали Вашата мајка или Вашата тетка кажжа нешто? Како го доживеаја тоа?

Сведок: Па јасно им беше и на нив, дека Евреите нема живот за нив, дека и Евреите са го викале тоа. Дека одат у смрт, дека не одат у живот. Јасно им беше на сите. Дека слишаа Лондон, слушаа вести, они имаа радио, ние немаме. Ние у нашето маало имаме се на се еден богаташ имаше радио, ние немавме радио. Не слупавме вести.

Интервјуист: А, кажете ми, случајно Вашата тетка да не Ви кажа како се викаат соседите?

Сведок: Не, не, не, не. Јас знам само шнајдерката како се викаше и учителката, сокласничката Сара. Професорката што ни беше, класната, за мене љубимица, исто така.

Интервјуист: Таа беше исто Еврејка?

Сведок: Јена Авремовиќ. А јас затоа реков дека е женета за офицер за тоа на иќ беше во бивша Југославија. А они значи са сите, добро Сион,ми са чине дека се викаше Сион. Дали се викаше Сион Леви не знам, другарот на мајот ми, не можам да знам. Ама не се викаа на

иќ, за разлика од неа, она се викаше Авремовиќ, е тоа ми направи дека е женета за офицер. А можда е бил и офицер југословенски ако е Евреин, ама не верувам.

Временски код: 35: 30

Интервјуист: Колку години Ви беше таа професорка?

Сведок: Па ево видете на сликата, јас сега не би и дала повеќе од тријесет, тријесет и нешто години.

Интервјуист: Не, не. Колку години Вас Ви беше професорка? Колку години Ви предаваше?

Сведок: Само први клас гимназија, втори клас гимназија друга учителка.

Интервјуист: Што се случи со неа?

Сведок: Многу симпатична и многу ја сакав.

Интервјуист: Таа живееше тука во Штип?

Сведок: Да, у Штип живееше, дека живееше, не знам. Во која куќа не знам.

Интервјуист: На работа кога доаѓаше ја носеше жолтата ѕвезда?

Сведок: Не сам ја видела лично, тоа беше тријесет и деветта година ми предаваше. На неа обележје никакво не видов. Не сам видела. Многу симпатична, многу убаво се облечуваше, многу згодна и многу убава за мене за тоа време.

Интервјуист: Така. А кажете ми, се вративте во куќата и кога излеговте тој ден на улица? Кога ги однесоа Евреите?

Сведок: Отидоме така на чешма да земат вода, најнормално се.

Интервјуист: Вие излеговте на улицата?

Сведок: Па да, па да. Излеговме децата, отидоме до чешмата, како најнормално, како ништо да не се случило. Тоа беше тешко за нив, не за нас.

Интервјуист: Имаше бугарски војници сеуште на улицата?

Сведок: Не, они се повлекоа веднаш, така изгледаше штом се повлекоа камионите. Војниците се повлекоа, немаше ни еден војник надвор. А некаква, веројатно не осеќаа некаква опасност од страна на народот да мора војската да стое. Така да војската се повлече после тоа веднага.

Интервјуист: Што се случи со еврејските продавници, со еврејските куќи?

Сведок: Опљачкаа се, на просто се опљачкаа. Конфискуваа. Еврејските продавници се опљачкаа, еврејското маало целото се сруши. Кога дојдоа Бугарите куќите ги срушија, барајќи најверојатно дали е нешто оставено злато, дали се они нешто скриле. Имаше

штипјани кои одеа, присуствуваа у распродажбата или да речам, што знам. Дали ги продаваа, дали тражеа ко да више, па да продадат нешто. Ете мојот материјал без пари, без ништо донесе го мајка ми. А се продаваа. Се живо, маси, столови, се што изм'кнаа кој сака да си купи.

Интервјуист: Вие видовте?

Сведок: Ја не, мајка ми беше таму, мене не. Али сам слушала од мајка ми лично. Синагогата еврејска ја одма срушија, направија место, куките срушија,

Интервјуист: Дали видовте Вие лично кој учествуваше во рушењето?

Сведок: Не сакам да ви кажам сега, незгодно е.

Интервјуист: Не Ве прашувам за име и презиме, Ве разбирам дека Ви е незгодно. Ве прашувам дали беа цивилни или воени лица?

Сведок: Многу сам слушала и нешто сам видела, дека тие луѓе ги мразам. Мразам ги. Али ништо у живото добро не им се случи, доживеаја многу полоши работи од тоа. Или изгубија деца, или они нешто тешко страдаа. Ама имаше некои што пребегаа со Бугарите у Бугарија и станаа човечи. Одиме, одев јас у Бугарија на годишен одмор и среќавав ги таму сос една фамилија од тие таму кои бегаа во Бугарија, они си направија положбата таму. Дали се земале пари или не.

Интервјуист: Не, Ве прашувам дали во тоа рушење на еврејските куќи, дали го правеа тоа штипјани, значи Македонци или...

Сведок: Штипјани, Македонци, под надзор на Бугари. Они работат, тражат, ама Бугаринот е тука да го спречи, да го дигне он ако треба.

Интервјуист: Бугарите беа во униформа?

Сведок: У униформа на војниците. Овие цивилните од дека да ги знам. А иначе знам дека под надзор на војската, на бугарската војска ги рупеја куките, наводно ќе се праве подобра куќа, подобри куќи и ќе се изграде Штип, ќе се градат нови куќи, што ти ја знам, ама прво што срушија срушија ја синагогата. Јаказграда, гледала сам ја синагогата, слушала сам поред нив. Со Сара ќе отидеме дома и ако двете сестри нешто ако се случи викаа ајде, ајде, еврејска авра, дигате галама. Затоа што они читат секој посебно на глас. Значи они не како кај нас, кај нас зборат у црква, не читат, ако отидат две жени, акко си, што си и дома ќе си расправат, таму не. Читат. Читат и навистина слушаш само гласови.

Интервјуист: Кажете ми, дали видовте, споменавте дека еве имало одземање на еврејскиот имот и продажба. Вие видовте како ги продаваат тие ствари?

Сведок: Не.

Интервјуист: Не?

Сведок: Не. Не, тоа мајка ми знаеше и комшиите што са биле. Иначе знам и кој ги продаваше и како ги третираа се, меѓутоа тоа лично не. Дете, можете да замислите колку години сам била јас. Шеснајсет години, кај ќе ме пуштат на улица.

Временски код: 40: 12

Интервјуист: Што Ви кажаа, да речеме, како изгледало сето тоа?

Сведок: Па група определена од десет души, петнаесет души колку е имало тамо, вие сте тие што треба да ги изнесувате стварите и да ги продавате или да ги враќате на луѓето кои сметат дека се нивни. А тоа што се опљачкало, опљачкало се, никој ни рачина да им врате

Интервјуист: А каде ги продаваа?

Сведок: Продаваше се пред да ја бутнат синагогата, тоа го знам, пред да ја бутнат синагогата, там имаше плоштад и таму се продаваше тоа. Дури и тука, еднашка бев со другарка една да видам што се случува и да, таму се продаваше.

Интервјуист: Видовте како продаваат?

Сведок: Да.

Интервјуист: И, како изгледаше тоа?

Сведок: Не видов дали дават, али викат овоа, оноа, ова толку пари, ова толку. Што знам.

Интервјуист: Значи видовте дека таму имаше наддавање?

Сведок: Па не беше како, не знам сега јас, случајно поминавјас, ја мислам дека тоа било како наддавање. Ко да више.

Интервјуист: А што продаваа во моментот кога Вие видовте?

Сведок: Една маса.

Интервјуист: Маса?

Сведок: Да, ха, ха, ха. Една маса и бегав да не ме виде мајка ми, ќе ме кара дома.

Интервјуист: Имаше многу луѓе?

Сведок: Па имашесигурно едно десет-петнаесет луѓе кои што се врткат тука, чекат нешто што можат да купат или евентуално ако имаат некако како што мајка ми е отишла. И мајка ми беше присутна, ништо не донесе додуша затоа што немавме ние можности да купуваме.

Мајка ми беше вдовица, кај сега стари ствари ќе купува, не може тие да ги има шо си ги набавила, не па да оди да купе нешто друго. А тоа што си го потражи материјалот, да. Беше таму, присутна била. И знам ги, по нејно кажување, кои луѓе се. Знаам, меѓутоа, не ги кажувам. Знаам и на тетка ми кој го обрал, исто, она живееше во центарот на градот, на мажот ми, на свекор ми сестра исто така и она е обрана. Иако не била Еврејка.

Интервјуист: Аха.

Сведок: Знаам и кој ја собрал меѓутоа загина од мотор, на неа и земаа се тоа што имаше, па загина од мотор. Значи нема среќа у тоа да земеш туѓо.

Интервјуист: А кажете ми, после завршувањето на војната, дали некој од Евреите се вратија во Штип?

Сведок: Па да, гувернерот на Народна банка је спасен од страна на партизаните и тука е криен. А он се вика, ми се чине, Сион Леви, мада сам работила у банката, сега го забравив. Се ми се чине Сион Леви беше гувернер на Народна банка, он е криен, пребеган е и Рубиса, еден друг Евреин кој живееше у Ново Село исто така е скриен од партизаните. Тоа се двајца Евреи кои се скриени од страна на партизаните и соучествувале во војната. Ми се чине, ако не се лажам, да Сион Леви беше и школски другар на мажот ми. Не знаам сега точно, затоа што ние работевме у СОК, у Службата за општествено книговодство, но друго среќавање со Сион немав.

Интервјуист: Така. Кога разговаравме за промената на животот во Штип, по доаѓањето на бугарските, на германските и на бугарските војници. Ми споменавте дека во секоја трева има и по малку плевел.

Сведок: Што секоја?

Интервјуист: Дека има по малку плевел. Значи пиреј.

Сведок: Да, да. Точно, да.

Интервјуист: Дали имаше многу Македонци коишто соработуваа со Бугарите и како тоа влијаеше на македонско-еврејските односи?

Сведок: Хм. Па нормално да ги имаше и денеска ги има такви. И секогаш ги имало. Ние Македонците сме покварен народ можам да речам. Изроди. Ние не сме да имаме еден идеал и да се носиме со тај идеал. Можам да речам дека сега за разлика од едно време претежно девесет поста са били бугарофили тука. И се са носили со идејата Бугарија да дојде. Србите

са ги мразиле. Денеска е друго, ќе се продадеме за пет динара. Шиптар ќе бидам, Албанец ќе бидам, Русин ќе бидам. Па има ги, зар ги немаше. Зар ги нема.

Интервјуист: Како гледаа Евреите на тоа?

Сведок: Па страх. Како можат да гледаат.

Интервјуист: Евреите?

Сведок: Немаа поверење. Имаа додуша, да. На пример ја сам трговец. Христијанин. Македонец. Вие сте Евреин. И трговец исто. Јас знам колку сте поштен, како Евреин ќе Ви дадам на чување нешто, може ли да ми го чувате. Значи имам поверење. Има една фамилија, имаше еден, една емисија штипјанин, лично го чув како рече дека некојси од Евреите му дошол дома и е понудил на неговиот татко една ташна пари, лири, да му ги чува со напомена ако се вратам, мои се, ако не се вратам, земи ги. Меѓутоа детето се изјасни дека татко му ги одбил, а јас се насмејав, па камо среќа да дошле кај мене ја ќе ги земев, ха, ха, ха.

Временски код: 45:33

Интервјуист: А дали Евреите, еве значи освен тие примери, дали генерално се променија односите меѓу Македонците и Евреите во Штип, по доаѓањето на Бугарите?

Сведок: Ја би рекла тие што са живеела со Евреи, живеела. Мене никој не можеше да ми рече дека не можам да отидам кај Сара, освен мајка ми што можеше да ми рече. Меѓутоа Евреите имаа страв да дојдат кај мене. Не доваѓаа. Страв ги беше. Особено четиријес прва кога се слушаше вестите како ги гонат Евреите и што им се спрема на Евреите, нормална работа, родителите не ги пуштаа децата. Јас мислам дека трета и четврта година заради тоа Сара и не е доаѓала на училиште. Имаа обележје, јас Ви реков бецове, но на телевизија сам гледала на друго место, не можам сега да се сетам дали носеа траки на рацете, сега не можам да се сетам. Не се сеќавам.

Интервјуист: Ми кажавте дека знаете кои се луѓето коишто учествуваа во ограбувањето.

Сведок: Поприлично, деведесет посто се изумрени.

Интервјуист: И дека не сакате да ги кажете имињата.

Сведок: Не, не сакам.

Интервјуист: То а го разбираме.

Сведок: Ја сам штипјанка. Последици ќе имат моите деца.

Интервјуист: Значи Ве прашувам тоа. Зошто не сакате да ги кажете?

Сведок: Ќе имаат последици моите деца.

Интервјуист: Се плашите дека Вашите деца ќе имаат последици?

Сведок: Затоа што сега има некои моќници, синове нивни. Како можам да го кажам што е правил? Еве еден случај освети и се директорката на мојта снаа, испуди ја од банката, укинаа го работното место.

Интервјуист: Само да го расчистиме ова. Значи чувствувате страв дека наследниците на тие луѓе коишто учествувале во ограбувањето на еврејските имоти дека денес можат да се осветат на Вашите деца доколку ги кажете нивните имиња?

Сведок: Да, точно така.

Интервјуист: Во ред. Кажавте дека во тоа ограбување некој ја ограбил и куќата, т.е. Вашата тетка.

Сведок: Да.

Интервјуист: Ја ограбија куќата или Вашата тетка имаше дуќан?

Сведок: Не, не, внатре. Некои ќилими, мирјам, што ти ја знам што бендисале. Тоа штипјанец еден. Не Евреите, него еден штипјанец. Прае се, како комуниста да речам, што незгодно е за еден комунист да речат улезе дома и ми зема нешто, но наводно она бугарофилка била и и земаа.

Интервјуист: А кажете ми кога се случи ова? Кога влезе да го земе ќилимот во куќата на Вашата тетка?

Сведок: Па маж и беше избеган за Бугарија она беше сама и влегле и и го земале.

Интервјуист: Не, не. Дали се случи периодот откако ги земаа...

Сведок: После, после тоа. После. Значи у тај период кога е била тука тај грабеж. Јамата, да го речам. Јамата са улегле затоа што мажот и отиде за Бугарија како бугарофил, они улегле и земале си. И она си го посла познала дека е тоа, меѓутоа тоа е тоа. Не се, не се мешаа со Евреите можам да речам, друго е било, но го искористиле тие тогај. Тај термин, на кражба, на јама.

Интервјуист: Така. А да речеме, немаше последици таа личност која што ограбила, не одговараше пред властите?

Сведок: Не, не, не.

Интервјуист: А отприлика која година, се сеќавате ли, се случи?

Сведок: Хм, четиријесет и трета, тука кога ние дојдоме. Од Куманово, тогаш.

Интервјуист: Значи по депортацијата на Евреите...

Сведок: Да.

Интервјуист: се случи тоа? Човекот...

Сведок: Тоа се силни Шштипјани кои имаа власт некако.

Интервјуист: Во ред. Значи човекот којшто ја ограби куќата на Вашата тетка...

Сведок: Не ја тотално ограбил, земал што му се бендисало.

Интервјуист: Јасно. Тој беше прокомунистички настроен?

Сведок: Да.

Интервјуист: И влезе да ги земе стварите?

Сведок: Да, затоа што мажот и беше во Бугарија.

Интервјуист: Бидејќи мажот и беше во Бугарија. Ми кажавте дека во Вашата куќа немавте ништо од еврејските куќи.

Сведок: Не, жалам, ништо немам. Баш сакав да имам нешто од Сара, дали да и дадам или она да ми даде, не. У последно време не се среќававме, трета и четврта година воопшто.

Интервјуист: Дали кога одевет во куќите на Ваши роднини или Ваши семејни пријатели гледавте ствари, работи коишто припаѓале на Евреите и биле одземени или купени на тие распродажби?

Сведок: Имам некаде гледано, да.

Интервјуист: Да? Што?

Сведок: Хм. Па сега на пример некој шшиени јастуци кои само ги изведуваа Евреите, некои цакни или што ја знам у некој куќа улегов. Тоа за наше време четиријес четврта, четиријес трета година беше мизерија, да ја у куќата изложам такво нешто. Беше се со значки, а после тоа беа и они сиромаси. А видов јастуци. А дали е купен или е поклонет, тоа не знам. Дали са го купиле од Евреите или земале немаше смисла јас да ги питам дали тоа е еврејско.

Временски код: 50:18

Интервјуист: Тоа беше куќа на Ваши пријатели?

Сведок: Да. Не многу блиски.

Интервјуист: На друго место дали имате видено?

Сведок: Не, на друго место не сам видеа. Само една куќа имам забележано.

Интервјуист: Можете да ни го кажете името?

Сведок: Не. Не, она е кума на мојта снаа, како ќе кажам. Ха, ха, ха.

Интервјуист: Добро. Уште една работа така да ни објасните.

Сведок: И воа е многу што го кажа.

Интервјуист: За животот во Штип по депортацијата. Значи Евреите се депортирани...

Сведок: Да, на железничка станица са сите однесени, по вагони се ставени, ни вода, ни па да излезат надвор од вагонот да обават свои физиолошки потреби, тоа сам го слушала исто дека се малтретирани. Меѓутоа мажот ми е одел да го види Сион, не Сион, сино на тој таквио и он ми е расправал.

Интервјуист: Вашиот маж, Вашиот сопруг бил на железничката станица?

Сведок: Да, да, посетил ги од страна.

Интервјуист: И, што Ви раскажа?

Сведок: Па видел мизерија. Виде и како плакат и дека им тражат свашта, дека имат оште. Тражат им и дека треба и дека не треба да бркат. Малтретират ги. Он е од жал избегал од тамо. Директно не е дошол у контакт, меѓутоа слушал, надгледувал и видел грозна работа.

Интервјуист: Кој стоел, значи кој го организирал сето тоа на железничката станица?

Сведок: Не можам да ви речам, Бугарите највероватно, а и наши штипјани. Јас верувам дека и штипјани се имале затоа што ако јас имам некаква сигурност или иднина нормално да гледам ќе си ја продадам душата за Бугарите. И за тоа ми пружа некоја иднина. Како и сега што ги има, продават се за оваа партија, за онаа партија, за ваа, за онаа.

Интервјуист: А по депортацијата на Евреите, што се смени со животот во Штип? Дали тоа што Евреите не беа веќе во Штип се почувствува во трговијата, во секојдневниот живот? Дали по Втората светска војна недостасуваа? Кој ги замени на нивните места, фактички кој почна да ја води трговијата.

Сведок: Ја ви реков, Штип беше претежно земјоделски град. Трговија никаква. Пари мизерија, немаа многу пари. Меѓутоа, можам да речам кога дојдоа Бугарите ние бевме на точки. Точки ќе однесеш, ќе земеш материјал за хаљина. Ќе отидеш купонска система, значи мизерија беше, не можам да речам дека некој просперитет имаше. Меѓутоа за Титова Југославија веќе, кога за четиријесет и четврта година тука веќе малку се оправи Штип, кога се издаде и законот за службата за општествено книговодство, тука веќе се осети малку да Штип навистина стана еден град, а не едно село. И до ден денеска можам да речам да е село, а не град. Почнаа да се градат некои работи, отвараа се нови претпријатија, од селски обикновени земјоделски задруги станаа големи претпријатија, од индивидуалните директори ако се постават по партиска линија, они не беа се у претпријатието, формира се

работнички совети, на чело на директорот нормално, меѓутоа ги немаше директорот сите инженерции, тука имаа инженерции и се носеа сите одлуки од страна на работничкиот совет. Тука се формираа претпријатија многу, некаде околу осумдесет претпријатија затоа што јас ги формирав, работев со формирањето на службата. Така да имаше разни претпријатија, претпријатие за огрев, претпријатие за гројзе, Винар се викаше, градинар, па разни мали претпријатија, после тоа почна тоа окрупнувањето, почна службата за општествено книговодство да ја зема контролата, па малку излегоа и построги закони, така да Штип малце, отвори се фабриката Македонка, Астибо. Ние имавме, само уште ова да го кажам, у Македонија најголем број на вработени, дваесет и две илјади души вработени од некаде население осум до десет илјади, можете ли да замислите каков е бил развојот. Благодарение на Пробиштип рудникот кој беше под инженерции на Штип и даноците се собираа тука, градија се многу претпријатија и општината што ти ја знам. Откако Пробиштип стана издвојиа се малку претпријатијата и падна мрак. И денеска е мртов Штип.

Временски код: 55:00

Интервјуист: А кажете ми, сега почнавте да ми зборувате за создавањето на новата држава, за претпријатијата. Што се случи со овие коишто беа пробугарски настроени, со овие коишто учествуваа во ограбувањето?

Сведок: Станаа комунисти големи. Со црвени книшки.

Интервјуист: Значи тие што беа најголеми бугарофили станаа најголеми комунисти?

Сведок: Па да.

Интервјуист: А се случи ли нешто со оние луѓето кои ги ограбуваа?

Сведок: Тие бегаа некои во Бугарија.

Интервјуист: А дали некој беше суден?

Сведок: Беа, и тука имаше. Само не са живи тие веќе. Фамиллите цели, децата им са тука. Големи партијци се, или се СДС или ВМРО. Е сега на кого да се обрнам, на СДС или на ВМРО? На кој?

Интервјуист: Сакавте да ми кажете сега, ми рековте дека...

Сведок: Не, не знам, сакав да кажам нешто, имав една мисла, забравих, летна. Годините однесоа е.

Интервјуист: Добро, во ред. Ви благодарам за интервјуто и за Вашето одвоено време.

Сведок: Ако сте задоволни?

Интервјуист: Да, секогаш.

Сведок: Ако сте задоволни, ако можов да задоволам се што сакавте, јас ќе бидам уште поголема благодарна

Интервјуист: Ви благодарам многу, ни значи ова.

Сведок: Благодарам многу и на вниманието и на воа што можам да и речам на снаа ми. Ха, ха, ха.

Интервјуист: Ви благодарам.